

»Motte« a kostel v zaniklé vsi Divice u Brumovic

JOSEF UNGER

Vědecké výzkumy feudálních sídel typu „motte“ v Evropě mají již za sebou stopadesátiletou tradici a celou řadu úspěchů v datování, určení funkce i zástavby. Tyto lokality se nacházejí v západní a střední Evropě a zvláště hojně jsou ve Velké Británii a Irsku, Francii, Německu, Dánsku, Holandsku, Polsku, Rakousku, Maďarsku a Československu (Unger 1987). Jejich datování prodlévalo dosti komplikovaný vývoj. Nejstarší z nich jsou dnes kladeny do 11. stol. s tím, že některé mohou být i starší a to z druhé poloviny 10. stol. Nejčastěji byly budovány podle H. Hinze ve Francii v 11. stol., ve Velké Británii ve 12. stol. a v Německu a Polsku ve 13. stol. (Hinz 1981).

Na Moravě bylo provedeno několik výzkumů lokalit tohoto typu. Hrádek „Kepkov“ u zaniklých Konůvek byl D. Šaurovou datován do doby od konce 12. až do druhé poloviny 15. stol. (Šaurová 1977, 1980). Podobná lokalita u zaniklých Mstěnic je V. Nekudou datována do doby od konce 12. nebo počátku 13. do poloviny nebo třetí čtvrtiny 13. stol. (Nekuda 1985). Zkoumané jihomoravské lokality (zaniklá ves Kovalov, Popice .Hustopeče) nejsou datovány hlouběji než k polovině 13. stol. (Unger 1987).

Významná příležitost pro řešení otázky datování počátků opevněných sídel typu „motte“ se naskytl v roce 1985 na zaniklé vsi Divice u Brumovic na okrese Břeclav. V areálu zaniklé vsi je patrný kopeček o průměru 30 m a výšce 1 m, který se pravidelně zemědělsky obdělává a tímto i postupně ničí. Lokalita se nazývá „Kostelík“ a lidová tradice ji považovala za pozůstatek kostela (Osmera 1940, 90). Archeologickým výzkumem bylo prokázáno, že se jedná o zbytky „motte“ obklopené 2,5 m hlubokým příkopem. Snad ještě větším překvapením bylo zjištění, že „motte“ byla založena na kulturní vrstvě obsahující keramiku nejen z první, ale i druhé poloviny 13. stol. (obr. 1). Rovněž i v samotném násypu byla nalezena takto datovaná keramika (Unger 1987). Existenci „motte“ tedy není možno spojit s feudální rodinou, která se k roku 1234 a 1235 psala podle Divie a nepochybně někde na vsi i sídlila (CDB III, č. 97, str. 113, č. 107, str. 133). Za budovatele „motte“ spíše můžeme považovat až Jakuba z Divic, který se vyskytuje v písemných pramenech k roku 1283 a 1286 (CDM IV, č. 211, str. 279, č. 241, str. 316).

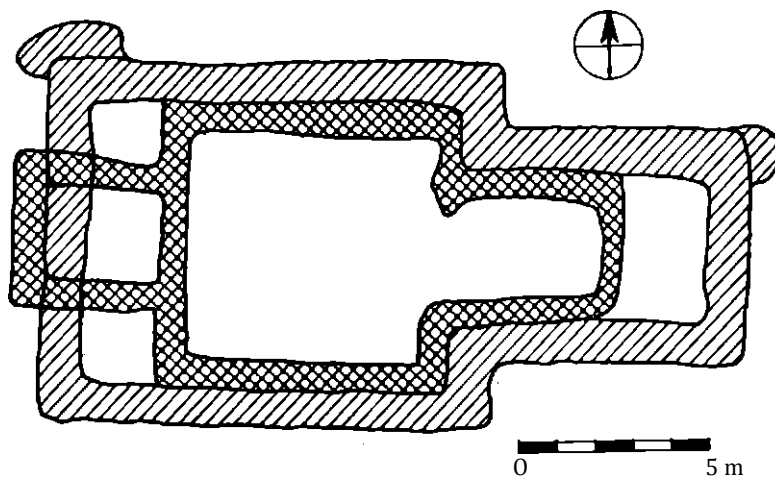
Výzkum na lokalitě pokračoval odkrytím půdorysu kostela, který byl zjištěn 76 m jižně od středu motte. V poměrně dosti složité situaci se podařilo vy-preparovat jeho dvě stavební fáze (obr. 2, 3). Ve starší fázi byl na místě, bez stop po předchozím osídlení, postaven kostel sestávající z obdélné lodi, obdélného kněžiště a přístavku na západní straně. Jeho celková délka obnášela 16 metrů. Místy se dochoval jak originál základu sestávajícího z několika vrstev kamene a hlíny, tak i nadzemního zdiva kladeného na vápennou maltu (obr. 4). Kostel byl vybaven farními právy, což dokazují jak hroby v jeho okolí, tak 1 zlomky kamenné křtitelnice přiřaditelné k této fázi. Po těžko určitelné době

existence byl tento kostel nahrazen větší stavbou a to tak, že loď i kněžiště původního kostela byly obestavěny a prodlouženy, přičemž přístavek na západní straně byl zrušen a prořat novostavbou. Takto mohl původní kostel i po dobu stavby plnit svoji funkci. Nový kostel byl dlouhý 18,7 m. Zdivo druhé fáze se místy dochovalo v originálu, ale většinou jen v negativech. Po zániku vsi i kostela v 15. stol. došlo asi dost brzy k odvozu stavebního materiálu, což je doloženo jak nálezem bílého penízu Vladislava II. Jagellonského z přelomu 15. a 16. stol. v negativech základů (určil doc. dr. J. Sejbal, DrSc), tak i hroby s nepravidelnou orientací, které překryly i negativy základů kostela (obr. 5). U těchto hrobů se našly jak mince, mimo jiné i dvoufenik solnohradského arcibiskupa z roku 1578 (určil dr. J. Šmerda), tak dokonce i železný nůž jako milodar.

Na základě dosavadního stavu bádání můžeme vývoj Divic shrnout následovně: V první třetině 13. stol. došlo v neosídleném údolí staré sídelní oblasti k založení vesnice Divic. Iniciátorem, organizátorem a držitelem vsi byla šlechtická rodina, z níž známe Předbora a jeho syny Přibyslava, Svěslava a Divu (CDB III, č. 107, str. 133). Záhy zde byl postaven i kostel, pravděpodobně související nějakým způsobem se sídlem feudální rodiny. O přesné lokalizaci, ani podobě

Obr. 1. zaniklá ves Dítice a Brumovic. Na fezu lokalitou „Kostelík“, kteří je pozůstatkem „motte“, je patrné spraiové podloží i původní černozemní vrstva s kulturními pozůstatky. Výrazně barevná odlišené souvrství je pozůstatkem sypání „motte“. Foto: V. Hortvík.

obr. 2. zaniklá ves Divice u Brnmovic. Půdorys starší (krfíkováno) a mladší (šrálováno) fáze kostela prozkoumaného v letech 1985–1987. Věšilnon dochováno v negativě často porušených mladšími hroby. Kresba: J. Unger—R. Kolářová.

Obr. 3. Zaniklá ves Divice u Brnmovic. Pozůstatky kostela odkrytého v letech 1985–1997 od severa po vybrání většiny hrobů uvnitř kostela. Foto: S. Skoopý.

tohoto sídla však dnes ještě nemáme představu. Po zničujícím požáru někdy ve druhé polovině 13. stol. bylo na lokalitě postaveno nové feudální sídlo a to v podobě „motte“. Snad v této době, nebo možná i o něco později, byl původní kostel nahrazen kostelem větším. Náhled do života Divic umožňují i sporé písemné prameny 14. a 15. stol., v nichž se objevují jména divických feudálů, dvůr, kostelní podací, lány, podsedky a vinice (ZDB III, 451, V, 473, VI, 363, X, 37). Zánik vsi spadá do 15. stol., přičemž šedesátá léta jsou asi nejzazší mezí.

Obr. 4. Zaniklá ves Divíce u Brumovic. Pozůstatky základů 1 nadzemního zdiva severní zdi starší Táže kněžiště. Foto: S. Skoupý.

Obr. 5. Zaniklá ves Divíce u Brumovic. Zbytky hrobu (obratle a pánev) narušujícího základy starší fáze kostela. Foto: S. Skoupý.

Po zániku došlo k likvidaci kostela, včetně odvezení podstatné části stavebního kamene, ale přesto se tam dosti intenzívně pohřbívalo v 15. i 16. stol.

Výzkum na zaniklých Divicích potvrzuje zjištění z dalších jihomoravských lokalit, že počátky sídel typu „motte“ spadají na jižní Moravě do doby od poloviny 13. stol. Souvisejí tedy s vlnou stavby hradů, jejímž impulsem bylo, jak se v poslední době ukazuje, povstání markrabího Přemysla proti Václavovi I. v letech 1248—1249 (Žemlička 1985, Plaček—Procházka 1986). Potvrdila se zde známá, ale v praxi ještě ne vždy uplatňovaná skutečnost, že predikát není ještě důkazem pro existenci konkrétního opevněného sídla. Vzhledem k tomu, že na zaniklých Divicích máme spolehlivými písemnými prameny doloženu šlechtu v první polovině 13. stol., že je zde archeologicky doložen malý kostel z téže doby, že je zde stratigrafická situace dokládající budování „motte“ v druhé polovině 13. stol. a v neposlední míře, že celé místo zaniklé vsi se nachází na volném poli, jeví se tato lokalita jako velmi vhodná pro archeologické řešení podoby feudálního sídla z první poloviny 13. stol. na Moravě.

Literatura

- Hinz, H. 1981: Motte und Donjon. Zur Frühgeschichte der mittelalterlichen Adelsburg, Köln.
- Nekuda, V. 1985: Mstěnice. Zaniklá středověká ves u Hrotovic. Hrádek—tvrz—dvůr—předsunutá opevnění, Brno.
- Osmera, J. 1940: Pověsti z kraje Mrštíků a Herbenova, Klobouky.
- Plaček, M.—Procházka, R. 1986: K problematice opevněných sídel přelomu raného a vrcholného feudalismu na Moravě (teze), AH 11, 159—18B.
- Šaurová, D. 1977: Zaniklý hrádek Kepkov ve Zdánickém lese (k. ú. Nížkovice-Heršpice, okr. Vyškov), AH 2, 167—172.
- 1980: Keramika z hrádku Kepkova, AH 5, 375—381.
- Unger, J. 1987: Zum Stand der Hausberg—(Motten)—Forschung in Südmähren, Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 3, 85—106.
- Žemlička, J. 1985: Odbo) kralevice Přemysla v letech 1248—1249 a jeho sociální zázemí, CsCH XXXIII, 564—585.

Zusammenfassung

„Motte“ und Kirche in der Ortswüstung Divice bei Brumovice (Bz. Břeclav)

Eine bedeutsame Gelegenheit zur Lösung des Problems von der Datierung der Anfänge befestigter Siedlungen des Typs „Motte“ bot sich im Jahre 1985 in der Ortswüstung Divice bei Brumovice (Bz. Břeclav) dar. Die archäologische Grabung bewies, daß die „Motte“ auf einer Kulturschicht gegründet worden war, die die Keramik nicht nur aus der ersten, sondern auch aus der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts beinhaltet. Auch in der Aufschüttung selbst wurde die so datierte Keramik entdeckt. Die Existenz der „Motte“ kann also mit der Feudalfamilie nicht im Zusammenhang stehen, die im Jahre 1234 und 1235 in Divice urkundlich erwähnt wird und unbestritten im Dorf lebte. Für den Gründer der „Motte“ kann eher Jakob von Divice gehalten werden, der in den schriftlichen Quellen vom Jahre 1283 erwähnt wird. Die Erforschung der Lokalität setzte mit der Freilegung eines Kirchengrundrisses fort, der 76 m südlich von der Mottenmitte festgestellt wurde. Es gelang, zwei seine Phasen zu unterscheiden.

Anhand des bisherigen Forschungszustands kann die Entwicklung von Divice folgendermaßen zusammengefaßt werden: Im ersten Drittel des 13. Jahrhunderts wurde in dem unbesiedelten Tal des alten Siedlungsgebiets das Dorf Divice gegründet. Initiator, Organisator und Inhaber des Dorfes war die Adelfamilie, von welcher wir Přebor

und seine Söhne kennen. Bald wurde dort auch die Kirche gebaut, die wahrscheinlich mit dem Sitz der Feudalfamilie irgendwie zusammenhing. Weder von der genauen Lokalisierung noch von der Form dieses Wohnsitzes haben wir heute keine Vorstellung. Nach einem vertierenden Brand in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts wurde auf der Lokalität ein neuer Feudalsitz in der Form der „Motte“ gebaut. Vielleicht zu jener Zeit oder auch etwas später wurde die ursprüngliche Kirche durch eine größere ersetzt. Zum Untergang des Dorfes kam es im 15. Jahrhundert. Danach kam es zur Liquidation der Kirche einschließlich des Abtransports des meisten Bausteins. Trotzdem fanden dort im 15. und 16. Jahrhundert viele Beerdigungen statt. Die Lokalität scheint sehr geeignet für die archäologische Erkenntnis der Form des Feudalsitzes aus der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts in Mähren zu sein.

Bilderlegende:

- Abb. 1. Ortswüstung Divice bei Brumovice. Auf dem Schnitt durch die Lokalität „Kostelík“, die den Rest der „Motte“ darstellt, ist eine Lößunterlage sowie eine kulturelle Schwarzerdeschicht zu beobachten. Die deutliche farbige unterschiedene Schichtenfolge ist der Rest der Aufschüttung der „Motte“. Photo: V. Hortvfk.
- Abb. 2. Ortswüstung Dlvce bei Brumovice. Grundriß der älteren (Kreuzchenmuster) und jüngeren (schraffiert) Phase der Kirche, die in den Jahren 1985-87 erforscht wurde. Meistens in den durch jüngere Gräber oft beschädigten Negativen erhalten. Zeichnung: J. Ungar—R. Kolářové.
- Abb. 3. Ortswüstung Divice bei Brumovice. Überreste der in den Jahren 1985-87 entdeckten Kirche vom Süden gesehen nach der Ausgebung der meisten Gräber innerhalb der Kirche. Photo: S. Skoupý.
- Abb. 4. Ortswüstung Dlvce bei Brumovice. Überreste des Unterbaus und des oberirdischen Mauerwerks der Nordwand der älteren Phase des Presbyteriums. Photo: S. Skoupý.
- Abb. 5. Ortswüstung Dlvce bei Brumovice. Überreste eines Grebs (Wirbel und Becken), das den Grundbau der älteren Phase der Kirche verletzten. Photo: S. Skoupý.